

Estat actual de les recerques sobre les ceràmiques grises i la terrissa popular de la Catalunya medieval

Manuel Riu

Resumen. En la comunicación se comentan los trabajos más recientes sobre cerámicas medievales catalanas y se resumen las novedades que aportan, en particular para un mejor conocimiento de las cerámicas populares grises de los siglos XI al XIV, proporcionando nuevas formas y variantes ornamentales en los correspondientes análisis descriptivos, en especial para los materiales cerámicos de los siglos XII y XIII todavía mal definidos. Luego se da cuenta del primer proyecto de arqueometría y se señalan los aspectos del mismo a realizar en los próximos tres años (difracción de rayos X, fluorescencia de rayos X, observación al microscopio y microscopía electrónica) con las cerámicas procedentes de excavaciones y conservadas en el Departamento de Historia Medieval de la Universidad de Barcelona. Y, por último, se sintetizan las investigaciones en curso, mostrando los resultados provisionales de los cortes estratigráficos efectuados en la estación de Sant Sebastià del Sull, que permiten señalar, con mayor precisión cronológica, 12 tipos de cerámica (de pastas ocre y grises) entre los siglos X y XIV.

1. Treballs més recents

L'equip del Departament d'Història Medieval de la Universitat de Barcelona, des de la presentació al Congrés de Toledo, el 1981, dels resultats de les seves investigacions en el camp de les ceràmiques catalanes medievals, ha continuat treballant. Resultat dels seus treballs són els articles publicats als quatre números apareguts fins ara de la revista "Acta Historica et Archaeologica Mediaevalia" que edita l'esmentat Departament des del 1980, i la publicació recent del volum miscel·lani titulat: *Ceràmica grisa i terrissa popular de la Catalunya Medieval* (1). En aquest volum, aparegut el maig d'aquest any, a més de presentar unes "Observacions metodològiques, esquemes descriptius i fitxes de treball per a l'estudi de la ceràmica" (pp. 13-28) destinades als nostres estudiants universitaris i elaborades per Jordi Bolós i pel qui us parla, hem inclòs un treball d'Eduard Riu dedicat a "Algunes formes de terrissa alt-medieval barcelonina" (pp. 24-48) que tracta de cridar l'atenció sobre dos tipus de vasos globulars, o gerros amb nansa i broc, de cuita reductora-oxidant, amb acabat espatulat i engalba, trobats a les excavacions del subsòl de la ciutat i que, segons creu, cal centrar entorn dels segles X i XI. Situa el seu origen en una etapa immediata anterior i els seus darrers exemplars al segle XII. Hom fa també algunes consideracions sobre l'evolució dels recipients des del segle VIè fins el Xè, i les modificacions substancials dels sistemes de fabricació,

significant la perduració de la tècnica de l'espatulat en l'Alta Edat Mitjana.

Els quatre treballs que segueixen a l'esmentat volum ens mostren aspectes diversos de les característiques i evolució de les ceràmiques grises a la Catalunya Vella, dels segles XI al XIV. Prim Bertran reflexiona sobre les peces del poblet i priorat de Sant Pere del Pedrís (pp. 49-62), a la comarca de La Noguera, datables des del primer terç del segle XII fins a les darreries del XIV principalment. Hi identifica fins 33 tipus diferents de vares en tres tipus de pastes (gris-bru, gris-clar i gris-molt-clar) i diverses formes (gerres, olles, bols, tupins, cossiets, tenalles, tapadores, plats i bacins), assenyalant el predomini de les olletes bicòniques (en les pastes gris-bru i gris-clar) i la similitud de pastes i formes amb les peces aparegudes a les darreres excavacions del Pla d'Almatà de Balaguer, dirigides per Josep Giralt (2). La decoració segueix essent la ja coneguda: línies horitzontals paral·leles incises i línies ondulades, impressions digitals i ungulacions, de vegades en motlures sortides. Les poques nanses solen correspondre a gerres, cànirs i tupins de pasta grisa clara i els brocs cilíndrics també. Cal comparar aquestes peces amb les aparegudes a altres llocs del mateix àmbit geogràfic, com Castelló de Farfanya (3) i Torredà, per tal de precisar, per exemple, l'evolució dels dos tipus més usuals de tapadores (la d'ansa horitzontal centrada i la de botó) i llur relació amb la tipologia de les vares per aconseguir un correcte

(1) Annex 2 d' "Acta/Mediaevalia", Facultat de Geografia i Història, Universitat de Barcelona, Barcelona, 1984, 265 pp. amb il·lustracions.

(2) Prim Bertran i Francesc Fité, l'estiu del 1984, han realitzat una prospecció al Castell d'Oroners, on han pogut reafirmar la similitud dels tipus ceràmics amb els de Balaguer.

(3) On s'ha realitzat, el 1984, una excavació d'urgència, els materials de la qual resten en estudi en aquests moments encara.

ensamblatge a les peces on anaven destinades.

Jordi Bolòs i Lurdes Mallart analitzen (pp. 63-80) "La ceràmica grisa de la granja cistercenca d'Ancosa", a la comarca d'Anoia, que depengué del monestir de Santes Creus des de la segona meitat del segle XII; aquesta ceràmica, datable majoritàriament als segles XIII i XIV, aporta 45 formes de vores i una sola tapadora. Abunden les olles de forma lleugerament globular o esferoïdal i les gerres o tenalles, poals i setres, formes tancades, i també hi ha cassoles i gibrells entre les formes obertes, amb predomini de les vores de llavis arrodonits i dels fons convexos i plans, sense peu sortit, com és habitual en les ceràmiques grises catalanes baix-medievals anteriors al segle XIV. Tampoc les nanses ni els brocs solen ésser massa freqüents en aquestes peces fins al segle XIV, tot permetent les comparacions amb la ceràmica grisa de l'església del Carme de la ciutat de Manresa (a la comarca veïna del Bages), datada a les darreries del segle XIV, i amb la qual coincideixen també alguns motius ornamentals (incisions en forma d'aspa o de creu de Sant Andreu), ceràmica de la qual tornarem a parlar (4).

Immaculada Ollich estudia les "Formes i decoració de la ceràmica grisa medieval procedent del jaciment de l'Esquerda" (pp. 81-97), a la comarca d'Osona, assenyalant la varietat de formes de les peces dels segles XII-XIII (cassoles, olles, gerres); en especial una paella de terrissa, de forma i funció iguals a les actuals de metall, que és la primera apareguda fins ara a les excavacions de Catalunya. Igualment hom pot assenyalar, a més dels motius decoratius incisos ja habituals (línies horitzontals, ondulades o bé encreuades), dues rodonetes incises al coll d'una de les olles.

José Ignacio Padilla ofereix l'estudi d'un taller de ceràmica i un primer intent de síntesi en la "Contribución al estudio de las cerámicas grises catalanas de época medieval: el taller, los hornos y la producción de Casampons" (pp. 99-143), on resumeix els resultats de la seva tesi doctoral (5), dedicada a estudiar els cinc forns de Casa-en-Ponç, excavats pel professor Alberto del Castillo l'any 1959, a les afores de la ciutat de Berga, i el nombrós material ceràmic (uns 10.000 fragments) de tres dels dits forns, que li permeté un primer anàlisi general de formes, pastes i decoracions. Creu que cal datar els materials entre la segona meitat del segle XII i els inicis del XIII. Els componen set tipus de peces (olletes bicòniques, cassoles i cassoletes, plats i plates, gerrets o tupins i tapadores planes amb nansa central), amb els motius decoratius més usuals: la línia horitzontal contínua, l'ondulada i les encreuades en aspes. Hom assenyala onze tipus de pastes grises que potser caldria reduir a quatre de fonamentals: de colors siena, gris-bru, gris-plom i gris-clar.

(4) Vegeu més endavant el darrer epígraf d'aquest treball. Jordi Bolòs, en col·laboració amb Juli Markalain, ha preparat un estudi titulat: *La ceràmica grisa del Firal de Balaguer conservada al Museu de la Noguera*, en curs de publicació a "Acta Historica et Archaeologica Mediaevalia", núm. 5 (1984), en el qual s'analitzen els tipus trobats al Pla d'Almatà, Castell Formós i al barri del Firal de Balaguer.

(5) La tesi doctoral, dedicada preferentment a l'anàlisi de les formes de tres dels cinc forns excavats, consta de tres volums i resta inèdita encara. L'autor, J. I. Padilla, realitzà la seva Memòria de Llicenciatura també sobre *Las cerámicas grises medievales de Sant Pere de Grau d'Escales*, el juny de 1978, treball igualment inèdit.

Hom podria establir ja algunes conclusions provisionals, dels tres treballs darrerament esmentats de Bolòs, Prim Bertran i Imma Ollich, i del de J. I. Padilla:

1) Hom pot datar del segle XII, la pasta de color bru (o castany), amb desgredant de quars i mica poc triturrats, en peces fetes amb torn lent, que es pot comparar amb la més vella de Sant Pere del Pedrés o bé amb la de Sant Marçal de Relat conservada al Museu Comarcal de Manresa.

2) De la fi del segle XII o bé dels inicis del XIII datarien les peces de pasta de color gris-plom, d'argila mitjanament triturada, amb fragments de quars poc triturrats, bàsicament representada als forns del segon període del taller de Casa-en-Ponç, prop de Berga.

3) Del segle XIII també datarien les peces de pasta grisa clara, amb engalba de color gris-plom o bé gris-negre mat, encara amb desgredant visible de quars, ben pastada i més fina que l'anterior.

4) I probablement ja en el XIV cal datar la major part de les peces de pasta grisa pàl·lida o molt clara, sense cap tipus d'engalba, fetes amb torn ràpid, ben pastades i sense desgredant visible.

Aquestes precisions cronològiques, que no cal prendre com a absolutes però sí prou indicatives, poden ajudar a datar, provisionalment els jaciments en excavació dins l'àmbit rural de la Catalunya Vella. Cal observar, amb tot, que es convenia realitzar noves excavacions per tal d'aconseguir una classificació més precisa. Al darrer punt de la nostra comunicació tornarem a insistir sobre això.

A continuació, en el volum que ara resseguim, M. Riu examina "La ceràmica popular barcelonina del segle XIV" (pp. 145-181) i realitza una "Aportació a l'estudi de les seves formes i marques" (6). Des dels inicis del segle XIV (des de l'any 1314) és preceptiu que les peces de ceràmica sortides dels obradors barcelonins portin la marca del terrissaire que les confeccionà. Hom descriu quatre marques impreses, d'una dotzena fins ara conegudes; inventaria 32 peces senceres procedents dels carcanyols de les voltes del temple de Santa Maria del Mar, datables entre 1363 i 1378, que donen lloc a presentar onze formes diferents (gerres i tenalles, gerros, poals, cànirs, pots, catúfols, morters, tupins, formes de sucre i barralines), nou d'elles tancades i sols dues obertes. Cal assenyalar que la segona meitat del segle XIV predominen ja les pastes ocres clares sobre les grisenques, fruit de les cuites en atmosferes oxidants i no reductores, i que apareixen les pastes vinoses i els vernissos verds i castanys en bona part de les superfícies i de les bases amb peu anular sortit.

Les peces de "La ceràmica de Manresa (segle XIV)" amb decoració de tonalitats verda i negra-terrosa, datables entre 1348 i 1357, procedents de les voltes de l'església del Carme de l'esmentada ciutat de Manresa, són objecte d'estudi, en el mateix volum (pp. 183-197) per Joan-F. Cabestany i la seva difunta esposa Francesca Riera. Es tracta ara de formes preferentment obertes (escudelles, escudelles gresales, escudellons, plats i talladors, i servidors), però també de formes tancades (gerrets o pitxers, tupins i pots d'apotecari), de totes les quals es presenten les corresponents taules formals i s'estudia la decoració geomètrica o figurada.

(6) La primera redacció, en llengua castellana, d'aquest treball fou presentada al Congrés de Toledo, l'any 1981.

El volum que estem comentant conté encara un interessant estudi documental de l'Equip Broida, que dirigeix Teresa Maria Vinyoles, sobre els noms que rebien "Els atuellers de terrissa a les llars barcelonines vers l'any 1400" (pp. 199-240), llur possible utilització i els preus que valien. I clou el llibre una "Bibliografia útil per a l'estudi i classificació de la ceràmica popular medieval" (pp. 241-263), recollida pel qui us parla, que comprèn 190 títols i que ens excusa ara de fer repeticions innecessàries.

Després de la publicació d'aquest volum miscel·lani, el maig del 1984, han aparegut nous treballs que ens cal esmentar. En primer lloc, el de Jordi Bolòs i Masclans: *Ceràmica medieval grisa del Museu Comarcal de Manresa* (7), en el qual examina unes 20 peces procedents de les excavacions fetes el 1935 en la necròpolis de tombes de lloses de Sant Marçal de Relat (comarca de Bages) datables al segle XII i semblants a formes de Sant Pere de Graudescales (comarca del Solsonès) i dels castells de Piera (comarca d'Anoia) i de Martorell, i també un grup de 58 peces de pastes grises provinents de les voltes de l'església del Carme de Manresa, com les suars esmentades, i datades a les darreries del segle XIV. L'estudi comparatiu, per una banda, de les formes primàries (olles de ventre arrodonit o de ventre carenat) amb les formes derivades (olles amb bec, quadri-lobulades o bé amb broc, gerretes, tupins, escorredores, cassoles o gibrells), o d'altra tipologia (entre les quals una segona paella de costat carenat amb mànec tubular), i per altra banda de les pastes, li permet de fer noves precisions. Val a dir que el fet que entre les peces procedents de Sant Marçal de Relat n'hi hagi algunes de pasta de color bru o roig, recoberta amb engalba grisa o negrosa, i igualment el fet que es tracti d'una necròpoli de cistes que pot haver tingut una llarga duració, ens fa pensar que algunes peces poden ésser quelcom anteriors, fins de les darreries del segle XI.

2. Projecte d'arqueometria

L'abril del 1984, conjuntament amb investigadors de l'Institut d'Investigacions Geològiques "Jaime Almera" del Consejo Superior de Investigaciones Científicas de Barcelona, amb els del Departament de Cristalografia i Mineralogia de la Facultat de Geologia de la Universitat de Barcelona i el seu Servei de Difracció de Raigs X, i amb membres dels nostres Departament i Institut d'Història Medieval, entre ells Antonio Carlos de la Fuente Cullell, Màrius Vendrell i altres (8), presentarem un primer projecte d'Arqueometria Medieval Catalana destinat—com diu el seu títol—, a la "Caracterització mineralògica de materials arqueològics per a la seva datació, determinació de la procedència i tecnologies de producció i acabat". Aquest projecte ha estat aprovat recentment per la Comisión Asesora de Investigación Científica y Técnica del Ministerio de Edu-

cación y Ciencia. El projecte, xifrat en uns onze milions de pessetes per a un període de tres anys, comporta l'estudi de quatre tipus de materials arqueològics: ceràmica, vidre, metalls i materials de construcció. Hom preveu la realització d'una sèrie d'anàlisis cristaloquímiques, un banc de dades arqueomètriques, i un mapa arqueomètric dels materials medievals de Catalunya.

Com és sabut a França (M. Picon) i a Italia (T. Mannoni) es realitzen ja estudis físico-químics dels materials medievals, principalment ceràmics (fluorescència de raigs X, activació neutrònica, espectroscòpia òptica, etc.), a més de les tradicionals anàlisis químiques per via humida (9). Es tracta ací de reforçar la investigació arqueològica amb nous mètodes d'anàlisi mineralògica i del comportament físico-químic dels materials. L'arqueometria contempla diverses àrees d'estudi dels dits materials: prospecció, datació, identificació, tecnologies de producció, podent-se ampliar, eventualment, als camps de la prevenció de la degradació i a la conservació del material arqueològic. Aquí ens limitarem, com és natural, tan sols a la ceràmica, deixant de banda els altres tres tipus de materials que contemplava el nostre projecte.

Hom es proposa l'estudi: 1) de la procedència de les matèries primeres de les ceràmiques antigues, mitjançant el coneixement de l'entorn geològic; 2) la caracterització dels centres de producció ceràmica, per mitjà de l'esmentat mapa arqueomètric; 3) la datació del material ceràmic, mitjançant la termoluminiscència i l'anàlisi tèrmica diferencial; 4) la determinació de tècniques i processos de cuita, com les temperatures a les quals han estat sotmesos els materials i el tipus d'atmosfera en què s'ha produït la cuita (oxidant, reductora, reductora-oxidant, oxidant-reductora, etc.); 5) la determinació de la tecnologia de producció, a través de l'anàlisi de la textura dels productes acabats, i altres.

Per tal d'assolir aquests primers objectius, les anàlisis concretes programades, que es realitzaran de forma sistemàtica, pel que respecta a la ceràmica, són les següents: 1) Difracció de raigs X, per a la identificació de les fases cristal·lines dels minerals; 2) fluorescència de raigs X dels esmalts, vidriats i pastes: anàlisi química dels elements de base; 3) observació microscòpica de seccions polides i de fractura fresca; textura, porositat, espessor de l'engalba, homogenització de la pasta, desgreixants, etc.; i 4) microscopia electrònica d'escombrat i anàlisi mitjançant l'energia dispersiva (edax); amb l'anàlisi química puntual, ocasionalment, per al coneixement de microtextures.

Respecte del problema de la precisió en la datació de les ceràmiques medievals s'intentarà també un estudi amb algunes sèries de material ceràmic a través de l'anàlisi tèrmica diferencial i termogravimetria, comparant aquestes dades amb les obtingudes per tècniques diferents com la termoluminiscència, o bé el magnetisme remanent en els forns de ceràmica, que hom pensa iniciar amb el de Sant Fost de Campcentelles, a la comarca del Vallès Oriental, en excavació per J. I. Padilla. Altres anàlisis de ceràmiques s'havien iniciat ja, en espera de l'aprovació del projecte, com les del jaciment de l'Esquerda que excava Immaculada Ollich. Els resultats preliminars seran publicats aviat.

(7) "Miscel·lània d'Estudis Bagens" (Manresa), núm. 3 (1984), pp. 147-157 - 8 làms.

(8) Ens plau esmentar aquí els noms dels qui formen els equips d'aquest projecte interdisciplinari, a més dels esmentats al text: Joaquim M.ª Nogués Carulla, Prim Bertran Roigé, Salvador Martínez Manent, Joan-F. Cabestany, Immaculada Ollich Castanyer, Maria Rosa Martínez Manent, José Ignacio Padilla, Ignacio Queralt Mitjans, Jordi Bolòs Masclans i Julia Simón Arias.

(9) J. I. PADILLA, *Primeros análisis químicos y espectroscópicos de la cerámica. La cerámica medieval en el Mediterráneo occidental*, París, 1980, pp. 397-402.

3. Investigacions en curs

Malgrat que encara resten inèdits els resultats de les campanyes d'excavació realitzades pel nostre Departament des de 1970 a 1984 a diverses estacions medievals catalanes, pel que fa a la ceràmica avançarem ara algunes conclusions provisionals que poden ésser útils als investigadors, sempre com a hipòtesis de treball per comprovar.

Les nostres conclusions presenten algunes diferències marginals amb les d'Ignacio Padilla i es basen, principalment, en els talls estratigràfics de les campanyes cinquena a vuitena (anys 1974 a 1977) realitzades a l'antic monestir de San Sebastià del Sull, municipi de Saldes, sota la nostra direcció, per un equip del Departament d'Història Medieval de la Universitat de Barcelona. Com que aquesta estació tingué vida, des de les darreries del segle IX fins a les darreries del XIII, la successió tipològica i cronològica dels materials ceràmics ofereix un gran interès per a l'estudi de les ceràmiques grises.

Les esmentades ceràmiques grises hi representaren, aproximadament, el 90% de les troballes (i el 10% restant correspon a les ceràmiques clares de pastes ocre-ataronjades). I en aquest conjunt de ceràmiques grises hom observà cinc variants essencials: les grises-claras (en un 64%), les grises-brunes (cast: *pardo*) en un 20%, les grises-negres (en un 9%), les bescuitades o recuites (cast: *biscochados*) en un 5,6%, i les grises-siena (en un 1,4%). Es molt probable que aquesta proporció estigui en relació indirecta amb la menor o major antiguitat dels tipus ceràmics dintre d'aquest marge cronològic apuntat.

Hom pot observar igualment dos tipus clarament diferenciats d'engalba: a) l'engalba negra mat que cobreix per una o per ambdues cares la pasta vermellenca, en general poc compacta i que hi dona consistència, i b) l'engalba clara de tonalitats ocre que recobreix pastes grisenques compactes i fines, recordant tipus anteriors als que ara analitzem.

Una altra peculiaritat: és possible que els vernissos verdosos a les darreries del segle XIII arribin a recobrir fins al 20% de les peces, tot i que s'usaven al principi indistintament sobre pastes grises o bé sobre pastes ocre-claras. Els vernissos castanys (rars a la muntanya abans del segle XIV i perfectament distingibles dels melats hispano-musulmans) solen preferir-se per als interiors de les peces, mentre que els verds-probablement més tòxics, s'usen per a l'exterior. Són sempre vernissos brillants però de mala qualitat, molt clivellats a causa de l'escassa adaptabilitat a les pastes damunt les quals hom els sobreposà. I solen portar quars o bé altres impureses, ben visibles, com a defectes de la fusió.

Fins a les darreries del segle XIII, a la muntanya catalana hom troba encara un clar predomini de les formes tancades: olletes bicòniques sobretot, de diversos tipus, essent rars els gerrets o tupins. Hi ha també algunes tapadores planes d'olletes; els plats, però, són escadussers.

Creiem que provisionalment, afegint als resultats de les campanyes del Sull els de les experiències personals posteriors a l'any 1978, hom podria establir els següents tipus ceràmics, a la muntanya de la Catalunya Vella—de més antic a més modern—.Advertint que molts tipus se sobreposen els uns als altres:

a) Possibles ceràmiques del segle X

1. Pasta ocre-castany-ataronjada, fina i espatulada. De tacte molt suau, amb engalba interna visible de to ataronjat, algunes vegades quelcom clivellada (10).

2. Pasta grisa molt negra, fina, amb engalba sèpia o vermello, polida amb espàtula. El gruix de la pasta oscil·la, en general, entre els 2 i 3 mm.

En ambdós casos es tracta sempre de peces ben cuites, petites, possibles fragments de gerrets. Les seves arrels poden trobar-se en el món Carolingi però no sabem, de fet, quan s'acaben; probablement amb els canvis introduïts en els forns, fins ara de tradició romana. És possible que aquests tipus siguin d'elaboració preferentment urbana, o procedents de nuclis amb una forta tradició antiga, i per tant productes d'importació.

b) Probables ceràmiques dels segles XI-XII

3. Pasta bruna-pardosa o siena-torrada o vermello, grollera, poc consistent o bé molt porosa, amb engalba negra mat, en general per les dues cares, o bé almenys a l'exterior, i de cuita deficient. L'engalba li dona consistència; si la perd, es desfà amb facilitat. El desgredant és, sobretot, de quars blanc, visible, i el gruix de la pasta oscil·la entre els 6 i els 4 mm. També s'usa sílice o mica com a desgredant. Sol tractar-se de gerretes de vora lobulada o bé de vores rectes amb llavi arrodonit i, en general no engruixit.

4. Pastes bescuitades, força compactes. De tipus diferents: ja de color gris-clar al centre o cor de la pasta i amb coloració grisa-fosca per ambdues cares, a causa del procés de la cuita, ja també de color gris-clar al centre però amb coloració rosada fina a l'exterior i fins i tot de tons ocre-intens o bé castany-fosc a la cara interna, degut a una segona fase de cuita en atmosfera oxidant. El gruix de la pasta sol oscil·lar entorn dels 5 mm. Es tracta encara de ceràmiques fines i suaus al tacte. (Fig. 1).

5. Pasta grisa-negra uniforme, poc fina, d'aspecte esfulladís, de vegades. En general, la pasta és poc treballada i el seu gruix varia de 3 a 7 mm. La decoració sol ésser limitada a una línia incisa al coll i les vores molt diversificades i fins aplanades.

6. Pasta de to gris-plom fosc: a) amb bandes negres brillants, d'atzabeja (cast.: *azabache*), aplicades amb pinzell dur o bé producte d'un espatulat parcial. Vores sortides de llavi arrodonit; b) amb capa d'engalba rústega, de vegades d'un to siena-natural. Algunes vegades d'aspecte esfulladís, amb retocs manuals i vestigis de torn (11). (Fig. 2).

(10) Com a hipòtesi de treball sense confirmar voldríem indicar que, possiblement, del segle VI al X hom troba una successió de peces de pastes clares que anirà des de les espatulades en tota la seva superfície externa fins a les pintades amb òxids de ferro en línies rectes de color vermell o bru, de vegades encruades. Entre ambdós tipus, ben diferenciats, tal vegada caldria situar-hi un de tercer amb espatulat sols parcial i amb bandes pintades horitzontals, de tonalitat vermellenca, que, pels petits fragments fins ara trobats, s'emparentaria amb el tipus Pingdorf sense ésser ben igual a aquest darrer.

(11) La situació cronològica d'aquest tipus, emparentat amb el nostre número 2 (vegeu més amunt), pot variar, i fins és possible que sigui quelcom més antiga. No gosaríem afirmar-ho amb seguretat.

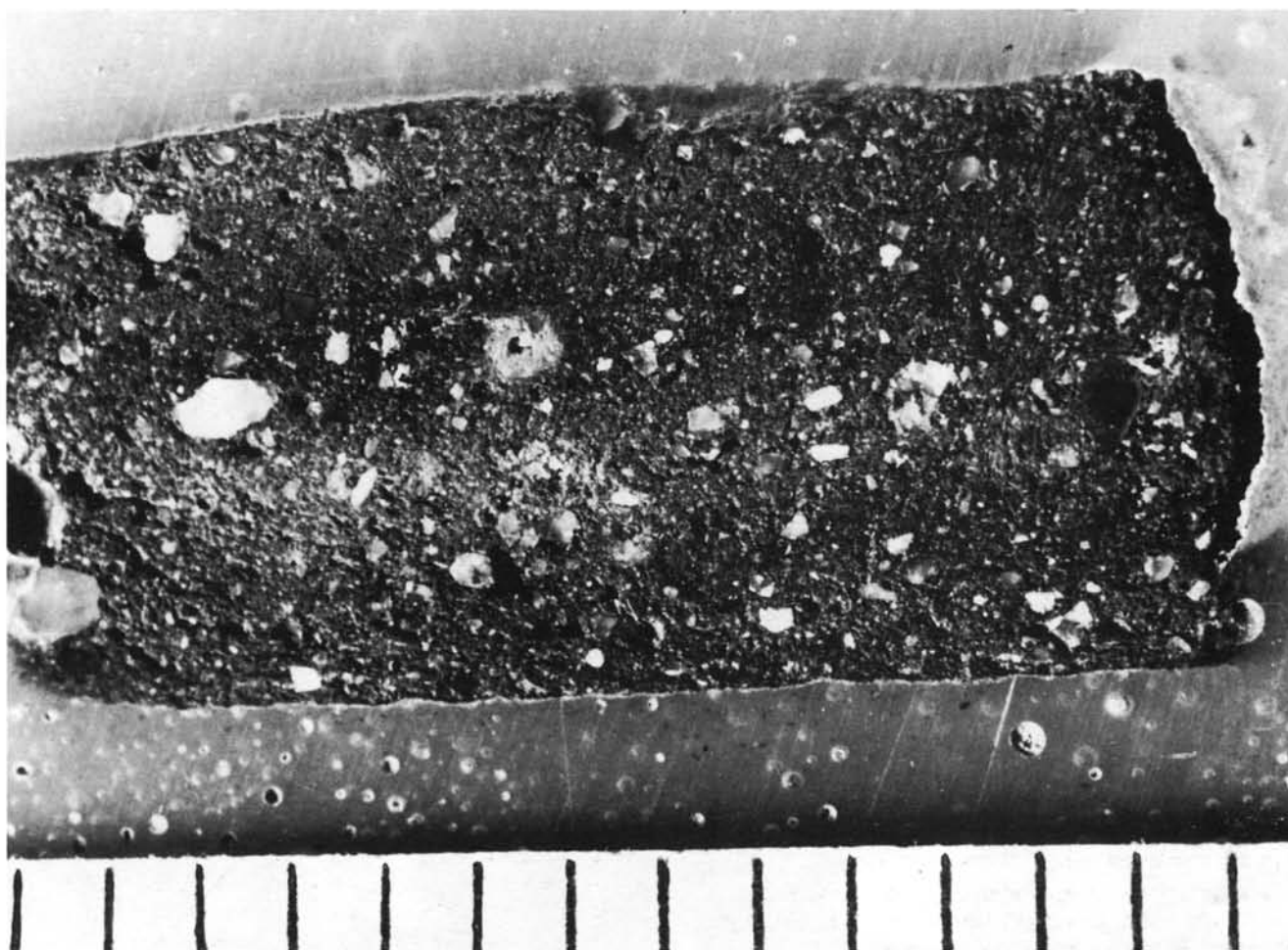

FIG. 1 — Sant Sebastià del Sull. Tipus 4. Pasta de color gris, sense engalba, mordent de quars hialí i lletós, pigments negres. (Macrofoto J. M. Miró).

c) Probables ceràmiques dels segles XII-XIII

7. Pasta gris-plom, ben cuita, si bé amb desgreixant visible de quars blanc força clivellant. Vores sortides o rectes, llavi arrodonit, de vegades formant bulbositats. Algun bec lobular. Nanses grosses planes. Fons quelcom entrat i abombat, o bé pla. Motius decoratius preferents: aspa incisa, línia ondulada. El gruix de la pasta oscil·la entre 9 i 4 mm. Algunes vegades mostra aspecte esquistós i les vores quelcom aplanades, amb tendència a allisar els extrems, i a tornejar-les curosament. Retocs d'escombreta ben visibles a l'interior. La decoració incisa és feta amb un punxó gros de punta arrodonida o bé amb una ploma gruixuda d'au.

d) Probables ceràmiques del segle XIII

8. Pasta grisa clara, en general ben cuita en atmòsfera reductora, amb mordent de quars blanc encara visible però de tamany reduït. Els gruixos són força uniformes, de 6 a 4 mm. Predominen les vores sortides i els llavis arrodonits. De vegades la pasta és esfulladissa. Feta sempre a torn ràpid. La decoració és feta amb una pinta de púes fines i mai sol limitar-se a una sola línia ondulada o bé horitzontal, sinó que sol mostrar bandes decoratives de diverses lí-

nies paral·leles entre elles. Ressalts ondulats o bé angulars (Fig. 3).

e) Ceràmiques dels segles XIII-XIV

9. Pasta grisa molt clara, compacta, amb vestigis de torn. En general són peces molt ben tornejades i sense desgreixant visible. Hi ha alguna cavitat o bossa d'aire en la pasta. Té un gruix de 3 a 5 mm, amb decoració incisa al coll o bé a la part superior de la panxa feta amb pintes de pues nombroses i molt fines.

10. Pasta fina de to ocre-clar o bé blanc-d'os, amb bany de fons de color blanc i, de vegades, amb decoració verdosa i negra-terrosa d'òxids de coure i de manganès aplicada amb pinzell (Fig. 4).

11. Pasta vermellenca o ocre, ben cuita en atmòsfera oxidant, amb vernís castany-clar brillant, per la cara interior en general.

12. Pasta rosada amb vernís exterior de color verd clar o bé verd-poma, en general sols parcial, no en la totalitat de la peça.

Aquests dotze tipus que hem assenyalat entre les ceràmiques de Sant Sebastià del Sull no esgoten pas les possibilitats de les ceràmiques medievals de la muntanya catalana.

FIG. 2 – Sant Sebastià del Sull. Tipus 6. Pasta de color gris, lleugerament espatulada i amb bandes pintades de color negre, brillants.
(Foto J. M. Miró).

Si les oferim aquí és per un afany de cercar major precisió en la classificació de les ceràmiques grises. És molt possible que pugui ajudar a datar millor aquests tipus de ceràmica popular el fet de trobar-los associats a monedes, sivelles o bé altres elements metàl·lics ben datats. Per ara però, l'únic que podem afegir en aquest aspecte és la troballa—al Sector IX de Sant Miquel de la Vall, comarca del Pallars Jussà—, d'abundant ceràmica de pasta de color gris-plom (de vores sortides i llavis arrodonits, feta amb torn ràpid) juntament amb un òbol jaquès de billó de Jaume I, datable a mig segle XIII (12).

Potser calgui advertir també que el fet de tractar-se de produccions locals, fetes un xic per tot arreu, pot donar

lloc a moltes variants i a perduracions dilatades d'elements o tècniques en uns llocs determinats. Manca encara establir presisament la diversa penetració dels tallers ceràmics en un àmbit determinat, les relacions d'uns tallers amb els veïns, la possible delimitació amb l'extensió dels senyorius i els termes dels castells, les diverses mans que han pogut utilitzar un mateix taller, etc.

El darrer estiu (del 1984) s'han realitzat excavacions arqueològiques a les ciutats de Barcelona (barris de Santa Maria del Mar i de Santa Caterina), de Girona (barri de Sant Fèlix), de Lleida (barri de Santa Magdalena), de Vic (muralla), de Tortosa, de Balaguer (Pla d'Almatà i barri de Sant Salvador) i també a altres localitats com Artés (plaça de l'Església) o bé Àger (Santa Coloma). S'ha iniciat l'excavació del mas B de Vilosiu, s'ha continuat l'excavació de l'Esquerda (Masies de Roda), etc. etc. Però els resultats de tots aquests treballs per ara romanen inèdits.

(12) M. Riu, *Enterramientos infantiles frente a las puertas o en el subsuelo de las viviendas en la España medieval (Siglos X al XIII)*, "Acta/Mediaevalia" (Barcelona), 3 (1982), pp. 185-200. Especialment les pàgines 190 i 196.

FIG. 3 – Sant Sebastià del Sull. Tipus 8. Pasta de color gris clar, mordent de quars lletós i hialí, pigments negres, algú punt de feldespat.
(Macrofoto J. M. Miró).

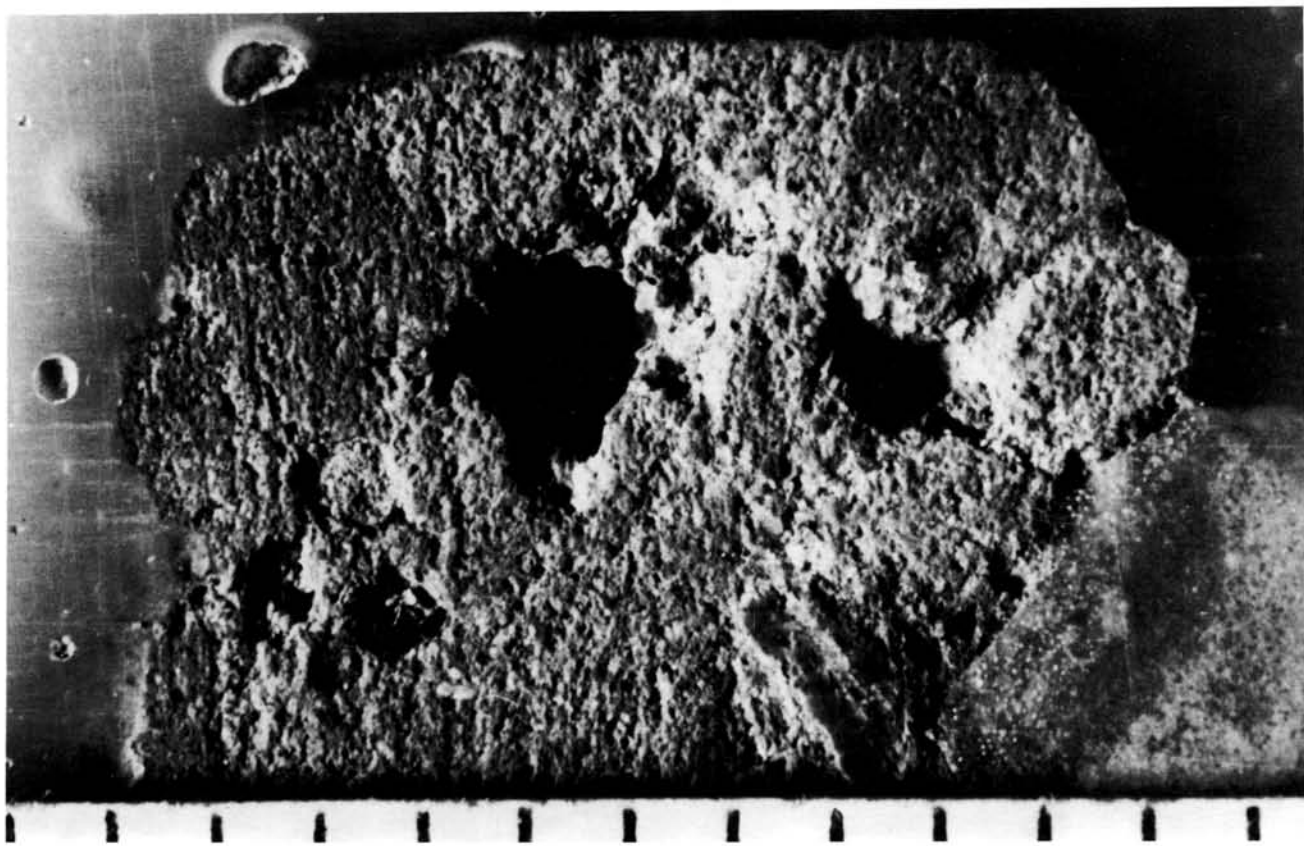

FIG. 4 – Sant Sebastià del Sull. Tipus 10-11. Pasta castany sense engalba, quars hialí, pigments negres, amb forats o bosses d'aire.
(Macrofoto J. M. Miró).